

Dyslexieprotocol

Christelijke Scholengemeenschap Walcheren

Per 1 september 2011

1. Definitie dyslexie en doelstelling protocol

Centraal in de visie van de CSW staat het leren en de ontwikkeling van de leerling (Schoolplan CSW 2007-2011). De CSW leidt haar leerlingen op met het doel dat zij:

- a. vanuit de christelijk identiteit:
 - een hoopvol perspectief meenemen voor de toekomst;
 - gevormd zijn in waarden, normen en competenties;
 - betrokkenheid bij de medemens tonen;
- b. verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen voor zichzelf, de ander, de maatschappij en de natuur;
- c. gediplomeerd en goed voorbereid zijn op het vervolgonderwijs;
- d. hun individuele talenten en mogelijkheden optimaal ontplooien;
- e. zelfredzaam zijn in de informatiemaatschappij.

Voor de omschrijving van dyslexie wordt uitgegaan van de definitie zoals die door de Stichting Dyslexie Nederland (2008) wordt gehanteerd:

“Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren van het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau.”

Het doel van dit protocol is het vastleggen van een integrale aanpak voor leerlingen met dyslexie op de CSW en de afstemming tussen basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO) te optimaliseren om zo een doorgaande lijn voor leerlingen met dyslexie te realiseren.

Praktische uitwerking:

- Dyslectische leerlingen volgen de opleiding waartoe zij op grond van hun cognitieve capaciteiten in staat zijn.
- Zij vergroten, zo nodig met hulpmiddelen en remedial teaching, hun functionele lees- en spellingvaardigheid.
- Zij leren omgaan met hun dyslexie.

Een dyslexieverklaring, opgesteld door een orthopedagoog of psycholoog met een erkende bekwaamheidsregistratie, is onbeperkt geldig en geeft als zodanig de daaraan gerelateerde rechten. De handelingsgerichte adviezen zijn echter aan verandering onderhevig en er zal, bij het verlaten van de basisschool en in de loop van het VO, bekeken worden of er bijstellingen nodig zijn.

Op basis van het landelijk Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs (PDVO; 2004) wordt beschreven op welke wijze compenserende, dispenserende en remediërende maatregelen gerealiseerd kunnen worden.

2. Samen sterk

De belangrijkste rol is weggelegd voor **de dyslectische leerling** zelf, die zich (vergeleken met zijn klasgenoten) extra zal moeten inspannen om de leerstof onder de knie te krijgen. Hij zal daartoe passende strategieën moeten leren en mogelijk gebruik moeten maken van (digitale) hulpmiddelen.

Van bijna even groot belang is de rol van **de leraren en de mentor**, die rekening houden met handicaps en waar mogelijk hun leerlingen steunen. De mentor is de spil in de begeleiding en onderhoudt de contacten met de ouders/verzorgers.

Op elke locatie is er een **coördinator dyslexie**, die de intake van dyslectische leerlingen verzorgt, de handelingsplannen en faciliteitenkaarten opstelt, het signaleringsonderzoek organiseert en de dossiervorming van de dyslectische leerlingen bewaakt. De coördinator dyslexie werkt nauw samen met:

- a. Een **psycholoog** of **orthopedagoog**, aangetrokken door de CSW, die gespecialiseerd is in het diagnosticeren van leerstoornissen.
- b. De **dyslexiecoach** van de locatie, die de dyslectische leerlingen coacht en uit dien hoofde contacten onderhoudt met de leraren VO, contacturen (voor "lotgenoten") organiseert en jaarlijks twee voorlichtingsbijeenkomsten (september, februari/maart) voor de ouders/verzorgers belegt.
- c. **Remedial teachers** (RT'ers) aangetrokken door de CSW, die in samenwerking met de leraren, leerlingen met dyslexie strategieën aanleren om met hun stoornis om te gaan.

De taken van dyslexiecoördinator en dyslexiecoach van een locatie kunnen door eenzelfde persoon vervuld worden.

3. Aanmelding

- a. Bij de aanmelding van een dyslectische leerling worden de normale plaatsingscriteria gehanteerd.
- b. Bij het aanmeldingsgesprek met de leerling en de ouder(s)/verzorger(s) worden de (on)mogelijkheden van de CSW toegelicht, waarbij ook de rechten en plichten van dyslectische leerlingen ter sprake komen.
- c. Een leerling wordt alleen als dyslectisch aangemerkt wanneer dit wordt aangegeven in een rapport van een orthopedagoog/psycholoog met een erkende bekwaamheidsregistratie. Voor het verkrijgen van examenfaciliteiten is een dyslexieverklaring vereist.

- d. De school voor BO levert het dossier met de in het BOVO-afstemmingsdocument (2006) omschreven documenten:
- * het onderwijskundig rapport met de uitslag van de test en/of de Cito-eindtoets;
 - * indien aanwezig een dyslexieverklaring, met vermelding van datum van afgifte;
 - * indien mogelijk de bij de dyslexieverklaring behorende onderzoeksverslagen;
 - * een overzicht van de lees- en spellingontwikkeling en interventies daarin:
 - de meest recente leervorderingen en resultaten;
 - de geboden ondersteuning, interventies en effecten;
 - de lees- en spellingontwikkeling door de jaren heen;
 - de effecten van de ervaren lees- en/of spellingproblemen op andere leer- en ontwikkelingsgebieden;
 - adviezen vanuit het BO voor verder begeleiding in het VO;
 - schriftelijke toestemming van ouders voor het verstrekken van de gegevens.

4. Organisatie van de zorg

- a. Voor aanvang van het nieuwe schooljaar worden de dossiers van de nieuwe brugklassers gescreend. De schoolleiding organiseert CSW-breed een warme overdracht BO → VO waarbij overleg plaatsvindt over handelingsgerichte adviezen.
- b. Op basis van de uitkomsten van het gesprek met de leerling en de ouder(s)/verzorger(s) en de warme overdracht van het BO, wordt zonodig een handelingsplan opgesteld en een faciliteitenkaart aangemaakt. De faciliteitenkaart wordt aan het begin van het nieuwe schooljaar uitgereikt of later zodra er dyslexie is vastgesteld.
- c. Wanneer de uitslagen van de dyslexieonderzoeken bekend zijn, organiseert de dyslexiecoach een voorlichtingsavond voor de ouder(s)/verzorger(s) (september en februari/maart).
- d. In september en februari/maart organiseert de dyslexiecoach een voorlichtingsbijeenkomst voor dyslectische leerlingen uit leerjaar 1. Er is aandacht voor de sociaal-emotionele kant van dyslexie. Als hieraan behoefte is, kunnen er contacturen (voor "lotgenoten") georganiseerd worden.
- e. Alle leerlingen van leerjaar 1 doen mee aan een signaleringsonderzoek (zie 6).
- f. Bij een sterk vermoeden van dyslexie en op aanwijzing van het BO kan de leerling, in afwachting van het resultaat van verder onderzoek, een voorlopige faciliteitenkaart krijgen.

5. Terugkoppeling naar het BO

De mentor koppelt de bevindingen met de (dyslectische) leerlingen tijdens de tafeltjesmiddag in oktober/november terug met het BO.

6. Signalering en diagnosticering

6.1 Onderzoek van leerlingen in klas 1:

- a. Alle leerlingen van klas 1 doen mee aan een signaleringsonderzoek in het begin van het nieuwe cursusjaar. De toetsen worden nagekeken door de leraren Nederlands aan de hand van normen verstrekt door de orthopedagoog/psycholoog.
Voor de signalering van dyslexie en lees- en/of spellingsproblemen wordt het signaleringsinstrument uit het PDVO gebruikt.
- b. Voor zover de ouder(s)/verzorger(s) toestemming geven, worden de leerlingen met veel of bijzondere fouten onderworpen aan een aanvullend schriftelijk onderzoek.
Ook leerlingen waarvan het vermoeden van dyslexie wordt aangegeven in het onderwijskundig rapport van het BO worden verder onderzocht. De orthopedagoog/psycholoog voorziet in de onderzoeksmiddelen. Het onderzoek wordt op school afgenomen onder verantwoordelijkheid van de coördinator dyslexie. Dit werk wordt beoordeeld door de orthopedagoog/psycholoog, die daarbij de gegevens van onderwijskundig rapport, psychologisch testrapport en evt. andere gegevens betreft.
- c. Voor zover de ouder(s)/verzorger(s) toestemming geven, worden de leerlingen die mogelijk dyslectisch zijn, door de orthopedagoog/psycholoog uitgebreid individueel onderzocht. Deze deskundige bespreekt de resultaten met de ouder(s)/verzorger(s) en stelt daarna van elke onderzochte leerling een schriftelijk rapport met handelingsplan op.
- d. Voor leerlingen die dyslectisch blijken te zijn, wordt zonodig een faciliteitenkaart opgesteld en/of remediale hulp gezocht. De coördinator dyslexie speelt hierin een bemiddelende rol. Bij voorkeur wordt een van de remedial teachers (RT'ers) gezocht die deelneemt in het CSW-brede periodieke overleg over dyslexie en bereid is tot regelmatig contact met de leraren.

6.2 Onderzoek van leerlingen in hogere leerjaren:

Wanneer daar aanleiding toe is, kan (in overleg met de ouder(s)/verzorger(s)) ook op een later moment in de schoolloopbaan van een leerling een dyslexieonderzoek uitgevoerd worden. Dit onderzoek wordt zo mogelijk gecombineerd met de onderzoeken in leerjaar 1 en anders individueel uitgevoerd.

6.3 Kosten:

Het schriftelijk onderzoek (6.1a en 6.1b) komt voor rekening van de CSW. Het individuele onderzoek (6.1c) de remediale hulp (6.1d) en eventueel benodigde hulpmiddelen komen in beginsel voor rekening van de ouder(s)/verzorger(s).

7. **Begeleiding dyslectische leerlingen**

7.1 Faciliteitenkaart

De dyslectische leerlingen krijgen zonodig een faciliteitenkaart, waarmee zij een beroep kunnen doen op bijzondere faciliteiten en/of hulpmiddelen. Dit voorkomt dat de leerlingen voortdurend uitleg moeten geven omtrent hun dyslexie. De kaart is aangepast aan de mate van dyslexie van de leerling en aan wat de dyslectische leerling zelf als zinvol ervaart; niet alle mogelijkheden zijn voor elke leerling nodig of zinvol. Deze kaart blijft de hele schoolloopbaan geldig. De dyslexiecoach evalueert in principe jaarlijks samen met de leerling of de verleende faciliteiten en hulpmiddelen nog steeds volstaan of gewenst zijn. Zonodig wordt de kaart, in overleg met de dyslexiecoördinator, bijgesteld.

7.2 Aanwijzingen voor leraren

De coördinator dyslexie maakt voor de leraren een overzicht van de dyslectische leerlingen en hun faciliteitenkaarten. (Deze lijst is voor docenten op de G-schijf te vinden.)

De dyslexiecoach informeert de leraren van de leerlingen met dyslexie over de aard van de problemen en de handelingsplannen. In het algemeen kunnen leraren geen remediale hulp geven, maar wel kunnen ze *rekening houden met dyslexie* en waar mogelijk ondersteuning bieden. Afhankelijk van de invulling van de faciliteitenkaart mogen leerlingen rekenen op de volgende afspraken:

Algemene maatregelen (compensatie) door de leraar:

- a. Geeft extra tijd (20%) of minder opdrachten bij repetities of s.o.'s. (Ook een dyslectische leerling moet de gelegenheid hebben om zijn werk nog eens over te lezen. De leraar zorgt voor rust in de klas tot het einde van een toets).
- b. Zorgt bij uitgereikt materiaal voor een duidelijke lay-out en een schreefloze letter van voldoende grootte (Arial 12, zie dit protocol, is in het algemeen voldoende en het geheel blijft overzichtelijk), cursief gedrukte woorden worden tevens onderstreept. Vergroot teksten die uit een boek komen indien nodig 10 tot 15% (pas op bij figuren waarin maten van belang zijn).
- c. Structureert de leerstof zoveel mogelijk (geeft expliciet aan wat hoofdzaken, bijzaken en voorbeelden zijn; maakt bij een bespreking een overzichtelijk schema op het bord; geeft regels (spelling, grammatica, enz.)

- d. Zet extra uitleg, dictaten en oefeningen zoveel mogelijk op papier of in de elektronische leeromgeving (ELO) (het overschrijven van het bord of het noteren van een dictaat gaat vaak fout).
- e. Varieert in de wijze van aanbieden van de leerstof: auditief, visueel en handelend.
- f. Zet het huiswerk ruim voor het eind van de les op het bord en licht het mondeling toe of werkt met studiewijzers op papier of in de ELO.
- g. Telt bij repetities en s.o.'s schrijffouten niet mee, voor zover ze niet relevant zijn voor de desbetreffende toets.
- h. Telt bij de talen spelfouten minder zwaar.
- i. Geeft gemaakt werk terug aan de leerling, maakt eventueel een kopie of geeft werk mee in een gesloten envelop (i.v.m. hulp RT'er of ouder).
- j. Geeft, bij gereede twijfel aan het niveau van de schriftelijke prestaties, de leerling incidenteel de gelegenheid om op andere wijze blijk te geven van voldoende beheersing van de leerstof (dit kan bijvoorbeeld door de stof mondeling te overhoren).
- k. Geeft zo vaak mogelijk positieve feedback.

Specifieke hulpmiddelen (compensatie):

- l. Indien nodig kunnen regelkaarten gebruikt worden (bijv. bij grammatica), verstrekt door een RT'er in overleg met de docent.
 - m. Dit geldt ook voor hulpmiddelen zoals een laptop of een leespen; heel veel leerboeken en literatuur kunnen via de computer visueel en auditief worden weergegeven; de dyslexiecoach kan hierbij adviseren. De CSW kiest standaard voor Kurzweil en Daisy speler. Deze hulpmiddelen komen in het algemeen voor rekening van de ouders/verzorgers. Deze faciliteiten leiden ertoe dat leerlingen zo weinig mogelijk blokkades ervaren door hun handicap. **In overleg met RT'er en leraren is het mogelijk om andere compenserende faciliteiten te verlenen.**
- NB Hulpmiddelen zijn alleen toegestaan voor zover geadviseerd in het onderzoeksrapport van een deskundige.

Vrijstelling van taken (dispensatie) zou kunnen bestaan uit:

- n. Vermindering vragen/oefeningen.
- o. Vermindering van het aantal te leren woorden (wees kritisch bij de laag frequente woorden).
- p. Vermindering aantal te lezen boeken.
- q. Niet hardop (laten) voorlezen en zeker niet onverwacht.
- r. Vrijstelling van Frans of Duits in de onderbouw van het VMBO.
- s. Vrijstelling van een tweede moderne vreemde taal (Engels uitgesloten) in de bovenbouw van het atheneum.

De lestijd die vrijkomt door dispensatie, moet gebruikt worden voor andere vakken. Dit in overleg met de RT'er en/of leraren. De bedoeling hiervan is de leerling ademruimte te geven om in de andere vakken op niveau mee te kunnen draaien.

Bij de overgang van klas 2 naar 3 VMBO of van klas 3 naar 4 HAVO/VWO kan de rapportvergadering besluiten het cijfer van Frans/Duits niet mee te tellen, **mits met inzet voor deze vakken is gewerkt**. De vakken kunnen dan in de bovenbouw niet meer worden gekozen in het vakkenpakket.

7.3 Faciliteiten voor de bovenbouw

- a. **Literatuur/leerboeken**
Op verzoek kunnen, indien nodig en wenselijk, van leerboeken en leesboeken door de school (mediatheek, boekenfonds) of de ouder(s)/verzorger(s) CD's, DVD's en/of boeken met groot lettertype aangevraagd worden. Leerboeken bij Dedicon (www.dedicon.nl) en leesboeken bij het Loket aangepast-lezen (www.aangepast-lezen.nl). Het lenen van digitale studieboeken gaat in overleg met de school. Ook bij de Zeeuwse Bibliotheek zijn leesboeken met groot lettertype te lenen. Belangrijk: tegenzin overwinnen en op tijd beginnen, dus goed plannen.
- b. **Luistervaardigheid**
Ter voorbereiding van een les luistervaardigheid kan een leerling thuis via het internet met de betreffende tekst oefenen. Als dat niet mogelijk is, kan de leerling een CD of USB-stick met de desbetreffende tekst mee naar huis nemen. Voor een schoolexamen kan een kandidaat, die dat tijdig te kennen geeft, een CD beluisteren met langere pauzes tussen de vragen. De opgaven worden desgewenst vergroot (Arial 12).
- c. **Spreekvaardigheid**
Het geheugen voor woorden is vaak slecht, de opbouw hoeft geen probleem te zijn. Indien nodig kan meer tijd gegeven worden om hetzelfde aan de orde te kunnen stellen als bij reguliere leerlingen.
- d. **Leesvaardigheid/tekstverklaring**
Bij toetsen extra tijd en indien gewenst worden de teksten uitvergroet (Arial 12). Van belang is een rustige en overzichtelijke lay-out. Grote teksten worden de leerling ruim voor de toets ter voorbereiding aangeboden.
- e. **Schrijfvaardigheid**
Extra tijd gewenst.

7.4 Faciliteiten voor examenkandidaten

- a. Toetsen worden met een duidelijke layout aangeboden.
- b. Verlenging van ten hoogste 30 minuten van de duur van de toets.
- c. De toets kan in grootschrift afgenomen worden (Arial 12).
- d. De toegestane hulpmiddelen (zie faciliteitenkaart) mogen gebruikt worden, mits met het gebruik daarvan ervaring is opgedaan (met Kurzweil minstens het hele examenjaar).
- e. Indien nodig: aanpassingen bij luistertoetsen en teksten op CD-rom.

NB Bij examenwerk mogen alleen spellingcontrole en papieren woordenboek gebruikt worden. Spellingfouten in examenwerk moeten volgens het correctiemodel beoordeeld worden.

De school moet tijdig bij de inspectie melden dat er faciliteiten in de vorm van extra tijd of andere middelen bij de examens zijn toegekend.

8. Slotopmerkingen

- a. Als een dyslectische leerling de capaciteit mist om een bepaald onderwijsniveau te kunnen halen zal dat, net als bij elke andere leerling, in de onderbouw moeten blijken, zodat hij/zij niet in een bovenbouwfuik terecht komt. Uiteraard houdt dit niet in dat een succesvolle afsluiting van de schoolloopbaan gegarandeerd wordt. Deze garantie kan geen enkele leerling gegeven worden.
- b. Aan dyslectische leerlingen worden alleen faciliteiten verleend als dat echt noodzakelijk blijkt. Om een goede werkdiscipline te bevorderen, moet een leerling eerst, net als de reguliere leerlingen, “meegedraaid” hebben om te kunnen bepalen in hoeverre extra faciliteiten nodig zijn.
- c. Van de soepele overgang van klas 2 naar 3 VMBO of van klas 3 naar 4 HAVO/VWO wordt zo beperkt mogelijk gebruik gemaakt (zie 7.2).
- d. Desgewenst kan de 3^e ronde van het dyslexieonderzoek vervallen of uitgesteld worden. Uiteraard is dan het dyslexieprotocol niet van toepassing, maar wellicht is dat ook niet (direct) noodzakelijk.
- e. Uit dyslexie volgt vaak faalangst. Erkenning en begeleiding van de handicap leidt meestal tot reductie van de faalangst.

Middelburg/Vlissingen, juli 2009;
bijstelling punt 7.2 r, toevoeging punt 7.2 s op 7 april 2011;
bijstelling punten 7.2 en 7.4 in verband met nieuwe ICT-hulpmiddelen,
september 2011.

Linde Cantrijn, Marja Dobbelaer, Margo van der Meer, Mineke de Visser
(coördinatoren dyslexie), Freede Duijndam (Nederlands) en Dick
Hoeksema (beleidsmedewerker)